

**Univerzita Karlova**

**Přírodovědecká fakulta**

**Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje**

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání – Geografie se zaměřením na vzdělávání



**Roman Buchcar**

**Arménská apoštolská církev a její role při integraci Arménů v Česku**

**The Armenian Apostolic Church and its role in the integration of Armenians in**

**Czechia**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Tomáš Havlíček, Ph.D.

Praha, 2023

### **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 5. 5. 2023

Roman Buchcar

Podpis

### **Poděkování**

Rád bych tímto poděkoval doc. RNDr. Tomáši Havlíčkovi, Ph.D. za vedení práce, hodnotné rady a trpělivost. Díky patří také mé rodině a přátelům za podporu, kterou mi prokazovali v průběhu psaní práce.

## **Abstrakt**

Arméni byli první národ na světě, kteří přijali křesťanství jako státní náboženství. Z toho důvodu je Arménská apoštolská církev považována za jednu z nejstarších na světě. Po staletí nese také jistý úkol, a sice uchovává národní identitu mnohdy těžce zkoušeného národa. Cílem práce je podat rešerši týkající se této starobylé církve. Zároveň, na pozadí zvyšujícího počtu Arménů v Česku, zhodnotit její vliv na integraci národa do české společnosti. Práce se také zabývá postavením církve v životě Arménů.

### **Klíčová slova:**

Arménská apoštolská církev, vztah státu a církve, integrace, migrace, Česko

### **Abstract**

Armenians were the first nation in the world to adopt Christianity as their state religion. For that reason, the Armenian Apostolic Church is considered as one of the oldest in the world. For centuries, it has also carried one task, which is to preserve the national identity of a nation that has been tested several times. The aim of the thesis is to submit research related to this ancient church. At the same time, based on the current increasing numbers of Armenians in the Czechia, evaluated its role on the integration of the nation into Czech society. The work also deals with the position of the church in the life of Armenians.

### **Key words:**

Armenian Apostolic Church, church and state relations, integration, migration, Czechia

## Obsah

Abstrakt .....	4
1. Úvod.....	6
2. Literatura .....	8
3. Metodika.....	10
4. Arménská apoštolská církev.....	13
4.1. Počátek církve a christianizace Arménů .....	13
4.2. Struktura církve.....	15
4.3. Věrouka a liturgie .....	16
4.4. Vztah církve k politice .....	18
4.5. Církev v současné době a diaspora Arménů .....	19
5. Charakteristika Arménské diaspory .....	22
6. Arménská apoštolská církev a její role při integraci Arménů v Česku .....	24
6.1. Arméni v Česku .....	24
6.2. Postavení náboženství v životě Arména .....	28
6.3. Církev a její role v integraci Arménů do společnosti.....	30
6.4. Církev jako hlavní činitel kulturní odlišnosti .....	33
Závěr.....	35
Literatura a zdroje.....	36
Zdroje dat.....	38
Seznam grafů a tabulek.....	39
Přílohy .....	40

# 1. Úvod

První národ na světě, který přijal křesťanství jako své hlavní a jediné náboženství, byli Arméni. Došlo k tomu již na počátku 4. století. Bylo tak možné vzniknout Arménské apoštolské církvi, plným názvem Arménské apoštolské svaté pravoslavné církvi. Někdy se také používá pojmenování Církev svatého Řehoře Osvětitel (pod tímto názvem oficiálně vystupuje v Česku), nebo Gregoriánská apoštolská církev. Pro účely práce bude používán zkrácený název, tedy Arménská apoštolská církev. Tato starobylá a poměrně málo známá církev, která je úzce spojena s kulturou a identitou Arménů, kteří jsou roztroušeni po celém světě, byla v Česku zaregistrována v roce 2013.

Od konce 90. let s v Česku neustále zvyšuje počet Arménů. Práce tedy pracuje s předpokladem toho, že kladná migrace, a tedy i nárůst počtu Arménů v Česku zvýší počet věřících a církev se tak stane silnější, její základna se zvětší. Vysoká religiozita národa, starobylost a významnost církve udává další premisu, a sice že Arménská apoštolská církev má hlavní roli v integraci Arménů do české společnosti a je obecně velmi důležitá pro život Arména. Práci také zajímá, zdali v dnešní sekularizované době má církev stále výsostné postavení, jako tomu bylo ostatně po více než 1700 let její existence.

Práce tak podává obecnou charakteristiku církve. Chronologicky bude popsán vznik církve a christianizace Arménů, dále pak její struktura, liturgie a věrouka. Bude podáno také spojení státní moci (politiky) a církve, které je pro Arménskou apoštolskou církev typické a na závěr současné působení církve a diaspora Arménů, která převyšuje počet obyvatel dnešní Arménie.

V analytické části se práce zabývá vlivem církve na integraci Arménů v Česku, potažmo české společnosti. Zkoumány jsou otázky religiozity a postavení církve v životě Arména, například důležitost navštěvování bohoslužeb. Dále bude probírán samotný vliv církve na integraci Arménů, to znamená, zdali se v tomto procesu přičiňuje či nikoliv. Na závěr analytické části bude podán kulturní rozdíl české a arménské společnosti a bude se zkoumat, zdali Arménská apoštolská církev vyhraňuje v Arménech pocit jinakosti, který poté vede k těžší integrovatelnosti do české společnosti. Analytická část práce vznikla na základě rozhovorů s Armény, kterým byly kladeny otázky a po následném vyhodnocení, a také na obecné znalosti církve z první části práce, bude zhodnocen vliv církve na integraci do české společnosti. Práce není zaměřena pouze na jednostranný pohled na integraci, snaží se všimnout také jiných aspektů, které k integraci dopomáhají. Možná více než právě církev.

Hlavním cílem práce je tedy podat rešerši starobylé cirkve z pohledu historického a strukturálního a nejenom na tomto základu zjistit, zdali má hlavní roli při integraci Arménů do české společnosti. Navíc práce pracuje s otázkou neustálého zvyšování počtu Arménů v Česku a snaží se zodpovědět, zdali bude trend rostoucí.

## 2. Literatura

K sepsání práce bylo nutné seznámit se nejenom s historií a obecným fungováním Arménské apoštolské církve, ale samozřejmě také s obecnou historií národa. Práce vychází hojně z autorů arménského původu, což je pochopitelné, jelikož četnost publikací od těchto autorů převyšuje ty jiné. To ale samozřejmě neznamená, že nebyla použita jiná díla než ta od Arménů.

Nejvíce bylo čerpáno z prací arménského historika Hrathe Tchilingiriana, který momentálně působí na Oxfordské univerzitě. Jeho zaměření není čistě studium Arménské apoštolské církve a arménské kultury, zabývá se také křesťanskými minoritami na Blízkém východě. Od tohoto autora byly získávány informace zejména pro kapitolu věnovanou vztahu státní moci k církvi. Za stěžejní práci lze jmenovat *The Armenian Apostolic Church*, která se objevuje v knize *Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century* (Tchilingirian 2014). Jeho kapitola věnovaná Arménské apoštolské církvi dává nahlédnout zejména do tohoto tématu, ale zabírá také historický vývoj církve v období Sovětského svazu.

Dalším autorem je Burchard Brentjes, který se sice narodil v Německu (velkou část života strávil v NDR), ale měl arménské kořeny. Tento povoláním archeolog sepsal knihu *Arménie: 3000 let dějin a kultury* (Brentjes 1976). Dílo sic staršího data vydání, ale stále velmi hodnotné. Podává základní informace o historii Arménie jak z kulturních, tak samozřejmě historických souvislostí. Některé historické části jsou dnes avšak překonané či aktualizované. To hlavní, na co autor cílí, alespoň dle mého názoru, je část věnovaná genocidě Arménů, kterou jako by bije na poplach, a snaží se zmobilizovat čtenáře k odsouzení tohoto ohavného činu. Z této kapitoly však nebylo příliš čerpáno. Nedostatkem Brentjesova díla je osobní (etnická, kulturní) zaujatost. Jak bylo napsáno výše, jeho arménské kořeny se v díle objevují poměrně výrazně například v mytizaci národa. Dále také skutečnost toho, že patřil k přesvědčeným socialistům, práce je tedy také politicky zaujatá (přítomný odpor k imperialismu apod.).

Citově nezabarvenou prací je kniha od Anny Elizabeth Redgate s názvem *Arméni* (Redgate 1998). Velmi obsáhlá monografie dává čtenáři nahlédnout zejména do etnogeneze Arménů a jejich existence v průběhu let. Z díla je čerpáno především pro kapitolu věnující se christianizaci Arménů a obecným počátkům církve. O církvi obecně také pojednává arcibiskup Kryštof, který ve svém díle *Orientální pravoslavné církve* (Kryštof 2004) podává

obecnou historií Arménské apoštolské církve. Je to jakýsi výtah, který autor vytvořil z nashromážděných informací.

V části věnované liturgii a věrouce byla použita hlavně kniha Malachia Ormaniana, patriarchy z Konstantinopole. Název knihy je výmluvný a téměř všeřikající *The Church of Armenia: Her History, Doctrine, Rule, Discipline, Liturgy, Literature, and Existing Condition* (Ormanian 1910). Za přínosné jsou považovány části, jež slouží zejména k pochopení církve v náboženských souvislostech, nápomocnou byla při psaní kapitoly věnující se právě tomuto tématu. Byť to není hlavním cílem práce, myslím si, že je dobré načrtnout alespoň základní charakteristiku církve, která může sloužit třeba i k porovnání s např. římskokatolickou.

K pochopení arménské mentality mimo přímá setkání byla použita kniha etnoložky a armenistky Petry Košťálové *Stereotypní obrazy a etnické mýty: Kulturní identita Arménie* (Košťálová 2012) Kniha se věnuje stereotypům, které panují o různých etnikách z pohledu majoritní společnosti. Píše ale také o mýtech, které utvářejí identitu jednotlivých etnik. To se právě velmi dobře odráží na arménském etniku. Velkou část těchto mýtů tvoří právě starobylá Arménská apoštolská církev v kombinaci s útrapami, kterými si musel národ projít. Díla je využito zejména v kapitole věnované charakteristice arménského národa.

K získání povědomí ohledně integrace imigrantů v Česku byla použita zejména kniha od Miroslavy Rákoczyové et al. s názvem *Sociální integrace přistěhovalců v České republice* (Rákoczyová et al. 2009). Rozebírá např. základní rysy integrace přistěhovalců v Česku, následně se zabývá studiem jednotlivých skupin obyvatel. Zajímavé na práci je, že se příliš nezabývá vlivem náboženství na sociální integraci. Z knihy byla čerpána také inspirace na tvorbu výzkumných otázek podávaných respondentům. Jako malý nedostatek knihy je viděno starší datum vydání, kdy ne všechny informace a trendy mohou být stále aktuální. Dále bylo také hojně čerpáno ze článku Drbohlava a Džúrové věnující se mimo jiné také přímo Arménům v Česku (Drbohlav, Džúrová 2007).

Kniha, jež byla nápomocná v souvislosti s vedením rozhovoru, nese název *Úvod do metod společenského výzkumu* od Miroslava Dismana (Disman 1966). I když je kniha staršího data, podala základní povědomí o struktuře rozhovoru a obecných doporučení k jeho provedení.

### 3. Metodika

Začátek práce se věnoval diskusi nad použitou literaturou, ve které jsou zejména celé publikace, ale také kapitoly z knih. Publikace byly vyhledávány zejména skrze knižní portál Univerzity Karlovi UKAŽ nebo byly poskytnuty vedoucím práce. Další práce byly použity na základě seznamu literatury, které obsahovaly předešlé knihy. V textu bylo využito i internetových zdrojů. Jako klíčová slova byla zvolena „Arménská apoštolská církev“, „vztah státu a církve“, „integrace“, „migrace“ a „Česko“.

Vlastní graf byl vytvořen za pomoci Microsoft Excel 365, jako zdroj byla použita databáze Českého statistického úřadu pro jednotlivé roky od 2008 až 2021. Byl vybrán spojnicový graf, který dokáže nejlépe nastínit vývoj sledovaného jevu v čase. Vlastní tabulka byla vytvořena za pomoci Microsoft Word 365, zdroj byl stejný jako u výše uvedeného grafu. K počtu Arménů v současném Česku sloužilo zejména sčítání lidu za rok 2021.

Vlastní výzkum probíhal formou semistrukturovaných rozhovorů, které se konaly buď osobně s respondentem, nebo online přes Google Meet či Messenger. Výběr způsobu provedení rozhovoru byl přenechán na tázaných, aby bylo docíleno jejich komfortu. Online forma byla zvolena zejména s těmi respondenty, kteří jsou momentálně v Arménii, ale v Česku strávili podstatnou část života. Pouze jeden rozhovor byl veden formou vyplnění dokumentu Word, ve kterém respondent našel otázky a ty následně vyplnil. Tato cesta byla zvolena po domluvě s respondentem, který se necítil zdravotně dobře, a toto pro něj byla nejschůdnější cesta. Rozhovory byly vždy nahrávané na diktafon za souhlasu tázaného a následně přepisovány a hlavní myšlenky použity v analytické části. Rozhovory probíhaly od března do dubna roku 2023. Otázky byly předem připravené, respondent nevěděl, na co přesně bude tážán. Pokládání otázek se samozřejmě měnilo v závislosti na plynutí rozhovoru, někdy respondenti zodpověděli tři otázky skrze jednu položenou. Rozhovor byl veden vždy s jedním tázaným, aby se tak zamezilo ovlivnění výpovědi dalšího účastníka, což ostatně doporučuje i Disman (1966). Kromě jednoho rozhovoru, který byl veden v anglickém jazyce, byly všechny ostatní v češtině. V angličtině byla vedena i komunikace s Arménským velvyslanectvím v Praze. Naráželo se na občasný problém špatné (lámané) češtiny. Jedna respondentka kvůli tomuto problému odmítla podat rozhovor, protože si nebyla jistá, zdali by se dokázala se svou úrovní češtiny vyjádřit k tak důležité otázce, jak sama řekla. Dalším problémem byla také někdy možná přílišná složitost otázek, jelikož tázaní často plně nechápali pojem integrace. Byl jim tedy jednoduše

vysvětlen a rozhovor pokračoval dále. Nejobtížnější otázka byla, zdali má církve podle nich spíše integrační tendence, nebo v nich vyhraňuje pocit jinakosti.

Všem respondentům byly pokládány stejné otázky. I když Disman (1966) nedoporučuje začínat rozhovor otázkou s očekávanou odpovědí „ano“/„ne“, byla ve výzkumu použita, aby se zjistilo, zda je dotazovaný věřící, a mohl tak s ním rozhovor pokračovat. Pouze jeden tázaný uvedl, že není věřící, a proto s ním rozhovor nepokračoval. Bylo se ho jenom zeptáno, co mu pomohlo v jeho integraci do české společnosti. Otázky pak byly následně rozděleny do tří skupin, dle jejich charakteru. Vznikly tak názvy podkapitol „Postavení náboženství v životě Arména“, „Církve a její role v integraci Arménů do společnosti“ a „Církve jako hlavní činitel odlišnosti české a arménské kultury“.

Celkový vzorek dotazovaných Arménů byl 8 respondentů, mezi nimi 2 ženy. Jak je zmíněno výše, jeden z nich není věřící. Byla snaha o vytvoření věkového vzorku tak, aby byly pokryty, pokud možno všechny věkové skupiny, ale problém se sehnáním respondentů tento záměr jaksi zhatil. Nejmladšímu respondentovi bylo 21, nejstaršímu pak 68 let. Průměrný věk činil zaokrouhleně 47 let. Byla také snaha o výběr respondentů různých profesí, ale problém v odmítní podání rozhovoru nakonec určil to, že nebylo vybíráno mezi jednotlivými povoláními. Mezi respondenty nechyběl ani archimandrit Arménské apoštolské církve pro Českou republiku, Slovensko a Maďarsko. Respondentům byla v práci následně přidělena jiná jména podle počátečního písmena.

Během psaní práce bylo naráženo na problém neochoty Arménů podávat výpovědi. Osloveno bylo přes 20 respondentů, z toho pouze 8 bylo ochotno nějakým způsobem odpovědět na otázky. Neochota se dá vysvětlit intimitou v otázkách víry, ne každý je ochoten sdělovat podrobnosti ohledně tohoto tématu. Možná došlo k malému nepochopení, protože práce se snaží také podat českému občanovi pohled na jinou kulturu, a tak jaksi zviditelnit nebo popsat situaci u arménského národa, což v určitém slova smyslu může napomoci k integraci. Další důvody mohou být nedostatek volného času, plnění pracovních povinností, nebo zkrátka jen neochota sejit se. Osloveny byly dvě arménské restaurace, které leží na území Prahy. Zde nebyl vyzpovídán ani jeden respondent. S neochotou se práce setkala i u Arménské ambasády v Praze. Po počáteční nekomunikaci ale nakonec podala pomocnou ruku. V případě pracovníků ambasády ovšem nastal problém, a sice jejich povolání, které jim nedovoluje podávat kontakty na osoby. Navíc jejich vyjádření může být bráno jako oficiální stanovisko vlády Arménské republiky, proto s nimi nebylo možno provést žádný

rozhovor. Navíc fluktuace pracovníků na ambasádě nedovoluje větší integraci do společnosti. Ze sdělených informací jsou zaměstnanci v Česku např. půl roku a nenavazují tak přílišné kontakty s majoritní společností.

## 4. Arménská apoštolská církev

### 4.1. Počátek církve a christianizace Arménů

Přijetí křesťanství Armény probíhalo, jako i u jiných národů, také z politických důvodů. Oblast, kterou Arméni v době starověku obývali, se dnes nachází daleko západněji, než je situován dnešní stát. Bylo to vlivem válek s jednotlivými královstvími, zejména pak se Sasánovci. Tehdejší útvar, kterému vládli Arméni, byl pod přímým vlivem Římské říše. Přesněji řečeno byla jednou ze sedmi provincií diecéze Pontika. Vládcí tedy byli závislí na pomoci císařů a jejich autonomie byla značně omezena. Mezi jedny z prvních křesťanů na území Arménie řadíme dva z apoštolů, a sice sv. Tadeáše a sv. Bartoloměje. Tadeáš působil v Arménii 17 let, jeho ostatky jsou uloženy v Maku. Bartoloměj zemřel mučednickou smrtí při šíření evangelia roku 68. Zprávy o jejich působení podává několik historiků, např. Eusebios Caesarejský (Kryštof 2004). Jelikož právě apoštolové položili základy křesťanství, nazývá se církev apoštolská. Jak zmiňuje Ormanian (1910, s. 4): „*Arménská církev může po právu vznést nárok na přímý apoštolský původ.*“ Na práci apoštolů dále navazuje řada biskupů, např. Meruzanes.

K oficiálnímu přijetí křesťanství Armény mělo dojít, jak hovoří tradice, roku 301. Toto datum je však dnes považováno za chybné a historici, kteří podrobili datum kritickému zkoumání, se přiklání k datu 314. K datu 301 se přiklání například Ormanian (1910 s. 5), který ale působil na počátku 20. století. Důvodů je hned několik. Zaprvé to, že o pouhé dva roky později začal pronásledovat císař Dioklecián křesťany na římském území, nenapovídá tomu, že by byl ochoten uznávat a pomáhat Trdatovi III. v udržení se u moci. Zadruhé je velmi pravděpodobné a nasnadě, že k uznání křesťanství došlo po ediktu milánském vydaném v roce 313 (Ananian 1961).

K pokřesťanštění se váže legenda, dle níž měl arménský král Trdat III. mučit Řehoře Osvětitel (nebo také Iluminátora, arménsky Lusavoriče), aby se zřekl křesťanství. Když odmítl, uvrhl jej do jámy. Poté se dopustil dalších nemorálních činů proti křesťanům (znásilnění křesťanských panen), po kterých přišel Boží trest. Králova sestra poté měla vidění, po kterém byl Řehoř osvobozen a činy odpuštěny. Řehoř pak byl v Kaisarei vysvěcen na biskupa a stal se hlavou arménské církve. Jinou verzi uvádí Nešpor a Vojtíšek (2016), kteří píší, že byl Trdat III. vážně nemocen a modlitbou právě od sv. Řehoře byl uzdraven a poté přijal křest. Jak bylo zmíněno výše, přijetí křesťanství bylo motivováno politickými

důvody. Historici nabízí vysvětlení ve snaze zavděčit se Římu, svému ochránci, který také v tomto období přijímá křesťanství. Ať už to byl či nebyl hlavní důvod, nasazení, s jakým král odolával křesťanství a pak ho následně podporoval, svědčí o pragmatičnosti přijetí nového náboženství (Redgate 1998).

Co však mohlo přinést křesťanství Arménům kromě politické výhody? Přijetí nového náboženství není v žádné kultuře snadné. Navíc takového, jehož věroučné otázky byly poměrně složité. Minimálně pro lid, který se staletí udržoval u kultu jednotlivých bohů či živelů, v případě Arménů se jednalo o zoroastrismus. Ten např. podporoval mnohoženství, mrtvé odmítal pohřbívat do hrobů a preferoval jejich spalování. I smuteční procesí, která byla tradičně plná nářku, trhání vlasů a oděvů atd., byla v rozporu s křesťanským pojetím, kdy je smrt brána jako vstup do nebe a mrtvý má být oplakán tiše a důstojně. Tyto všechny rozdílnosti se stíraly velmi pomalu, minimálně první generace obyvatel žijících po přijetí křesťanství vlastně křesťany z velké části nebyla (Redgate 1998).

Chtělo-li být nové náboženství přijato, muselo se přizpůsobit tradicím, vztahům i chování obyvatel země, kam přicházelo. Důležité bylo zajistit i kompromis a jakousi kontinuitu. K té opět muselo nutně dojít, aby bylo možné před zavrženými bohy přijmout křesťanství. To vedlo k jeho jistému pozměnění původního křesťanského ideálu, např. Nerses, který byl původně vojenským hodnostářem, se poté stal prominentním představitelem církve (Redgate 1998). Právě Nerses Veliký, pravuk sv. Řehoře Osvětitel, se stal jedním z nejdůležitějších katolíků. Nechal doplnit kánony, stavět chrámy, pečoval o chudé a nemocné atd. Jeho život byl ale ukončen násilnou smrtí poté, co se nepohodl s tehdejšími vládcem Arménie (Kryštof 2004).

Nejdůležitější osobou nejenom pro počáteční církev byl ale již zmíněný Řehoř Osvětitel. Zasadil se o organizaci církve, sepsal kánony, které nesou jeho jméno. Dále pak kázání a liturgický řád a hrál také zásadní roli v konverzi sousední Gruzie. Zemřel roku 325, v čase konání nikajského koncilu (Ormanian 1910). Velký vliv pro vývoj církve a její udržení při životě mělo také zavedení nové arménské abecedy. Tohoto úkolu se zhostil sv. Mesrob Maštoc (žil v době Izáka Velikého, posledního katolíka z rodu Řehoře Osvětitel). Došlo k tomu v roce 406. Následně, s dalšími učenci té doby, prepisovali dosavadní svaté texty (včetně Bible) za použití nově vzniklé abecedy. Mohla tak vzniknout i arménská liturgie. Tato epocha se nazývá zlatým časem arménské kultury (Brentjes 1976). Překlad Bible do arménštiny měl také ještě jeden význam, a sice, že se jedná v pořadí o sedmý jazyk, do

kterého byla Bible přeložena (Nersessian 2009). Stejně jako v našem případě hlaholice, mělo toto písmo posloužit široké veřejnosti k pochopení textů a dalšího rozvíjení nejen církve, ale také duchovní podstaty obyvatel a obecně arménské kultury. Ostatně na osobu Mesroba Maštoce se odkazovalo i několik respondentů, kteří jej sami od sebe uvedli jako jednu z nejdůležitějších postav ve vytváření arménské kultury a identity. Vytvoření nového písma bylo umocněno také snahou osamostatnit se vůči řečtině a syrštině, které se do té doby používaly jako liturgický jazyk. Navíc vlastní písmo značí také sílu daného národa a tak napomáhá nejen k jeho emancipaci, ale také samostatnému vývoji.

Dalším zásadním okamžikem pro existenci církve se stala bitva u Arvarir roku 451, kde se Arméni střetli se stále sílícími Peršany, kteří od Arménů požadovali zřeknutí se Kristova učení a přijmutí již zmíněného zoroastrismu. Byť byli Arméni poraženi a jejich potlačování bylo v mnoha ohledech masivní, setrvali v tvrdém odporu, který jim nakonec vynesl plnou toleranci jejich náboženství (Tchilingirian 2008). Roku 451 se také odmítli arménští biskupové účastnit čtvrtého ekumenického koncilu v Chalkedonu, který mimo jiné odsoudil monofyzitismus. To bylo vyvrcholením nevlídných vztahů vůči konstantinopolskému patriarchátu a Byzantské říši obecně, což z velké části pramenilo z nepomoci Byzantské říše Arménům při jejich boji u Arvarir, jak je zmíněno výše. To vedlo de facto k osamostatnění Arménské apoštolské církve, následné snahy o znovusjednocení v průběhu staletí nebyly úspěšné (Nešpor, Vojtíšek 2016).

## **4.2. Struktura církve**

Fungování církve je založeno na koncilárním systému. Liturgie, dogmata a další důležitá témata jsou tedy probírána kolektivně a jejich směřování je ovlivněno většinovým názorem. Koncil, nebo také synoda biskupů, je nejvyšší autoritou v církvi. Nejvýše postavenými představenými církve jsou dva katolické (kilíkijský a ečmiadzinský) a dva patriarchové (jeruzalémský a cařihradský). Název napovídá o jejich jurisdikci v jednotlivých oblastech, kde žije velký počet Arménů v diaspoře, ečmiadzinský navíc i v ostatní cizině.

Byť si jsou všichni formálně rovni, katolikos z Ečmiadzinu má nejvyšší autoritu, jelikož je považován za nástupce Řehoře Iluminátora. Nazývá se také jako vrchní patriarcha a Katolikos všech Arménů. (Nešpor, Vojtíšek 2016) Ten je volen na celý život Národním církevním shromážděním, které sestává z laiků a kléru z celého světa. Jeho sídlo se nachází v Ečmiadzinu (nebo také Vagharšapatu), ležící západně nedaleko od Jerevanu (Tchilingirian 2008). Kilíkijský katolikát vznikl v návaznosti na odmítnutí přesunu stolce zpět do

Ečmiadzinu. O tom bylo rozhodnuto po obsazení tzv. Malé Arménie Mamluky. Katolikos v Sis se vzepřel rozhodnutí církevního shromáždění a odmítl odcestovat do tradičního místa působnosti katolíků. Na to církevní shromáždění zareagovalo volbou nového katolika roku 1441, který se již v Ečmiadzinu usídlil. Katolikat v Kilíkiji se udržel až do 1. sv. války, kdy bylo jeho sídlo přesunuto do Libanonu (Tchilingirian 2004). Patriarchát Jeruzalémský patří k nejvýznamnějším svatým místům pro církev, co se týče nahromaděných artefaktů, pokladů a spisů. K jeho ustavení došlo na počátku 14. století, kdy tehdejší biskup odmítl latinizující tendence katolika v Kilíkiji a vyhlásil tak nezávislý patriarchát. Byl navíc uznán i sultánem a jeho pravomoci se tak rozšířily na všechny Armény žijící pod jeho nadvládou. Až do přemístění katolikátu zpět do Ečmiadzinu zůstal spojen s katolikátem v Kilíkiji. Patriarchát v Konstantinopoli byl vyhlášen roku 1461 dekretem Mehmeda II. poté, co Osmané dobyli město (Nersessian 1996).

Dalšími v hierarchickém postavení církve jsou biskupové, kteří jsou voleni lidem a jmenováni právě Katolikiem všech Arménů. Mají na starost jednotlivé eparchie (diecéze). Ve struktuře samozřejmě nechybí ani kněží, kteří se dělí na dvě skupiny. Tzv. vardapetové jsou vzdělání, svobodní a z jejich řad se volí biskupové. Pak je tady druhá skupina, jejíž členové mohou být za určitých podmínek ženatí (Nešpor, Vojtíšek 2016). Pro církev je také charakteristická úzká spolupráce mezi kněžími, věřícími a farními. K církvi patří rovněž mnišský život, v pravoslaví nazýván jako monašství. Ten je formován řeholí Basila Velikého. Stejně jako v případě západního mnišství, byly monastýry centrem vzdělání a pěstování duchovního života. Bohužel se příliš monastýrů nedochovalo, jelikož byly před 1. sv. válkou zničeny Turky (Kryštof 2004).

### **4.3. Věrouka a liturgie**

Církev uznává dogmata z prvních třech ekumenických koncilů. Nepřijímají ale závěry čtvrtého koncilu v Chalkedonu, který zavrhl mimo jiné Nestoriovo učení. Je tedy, na rozdíl od západního křesťanstva, řazena mezi ty, jež uznávají monofyzitismus. Z toho důvodu spadá mezi tzv. orientální pravoslavné církve. Západní katolická církev se formovala dogmaty vytvořenými na 21 ekumenických koncilech (poslední byl druhý vatikánský koncil v letech 1962–1965), ostatní pravoslavné církve uznávají 7 ekumenických koncilů (poslední je pro ni druhý nikajský koncil konaný v roce 787). Ormanian z toho vyvozuje, že se Arménská apoštolská církev nejvíce přibližuje ideálům počátečního křesťanství, jelikož již

od třetího ekumenického koncilu se začaly objevovat rozdíly mezi tehdejší křesťanstvem, štěpícím se na západní a východní (Ormanian 1910).

Arménská liturgie byla dlouho odkázána na řecké a syrské texty. Jelikož ale lidé nebyli často schopni texty přečíst, dostávalo se velkému vlivu překládání a vykládání textů přímo v kostelích. To se změnilo právě zavedením nového písma, o němž je psáno výše. Neznamená to ale, že by byly pozůstatky určitých náboženských zvyklostí z jednotlivých okruhů vymazány. Např. syrská složka je stále znatelná při křtu a byzantská zejména při každodenních obřadech. Římský vliv nalézáme po období křížových válek, kdy se křižáci dostali do oblasti Malé Arménie. Pro část tehdejší církve byl natolik silný, že pak vznikla jiná, Arménská katolická církev, která je však co do počtu věřících vůči apoštolské zanedbatelná. Obecně geografická poloha a historické souvislosti hrály v utváření nejen věrouky, ale také národa Arménů obecně velkou roli. Církev se tak stává jakousi jedinou jistotou a věřící k ní utíkají (Ormanian 1910).

Bohoslužba samotná se koná v klasickém arménském jazyce, její základy jsou z období hlavního formování církve s malými změnami v 9. století. Liturgická praxe je konána v souladu s liturgií Basila Velikého, která byla trochu poupravena (syrské vlivy) a přeložena do arménštiny. Na bohoslužebnou praxi měli velký vliv např. již několikrát zmínění sv. Řehoř, Nerses Veliký, Mesrob Maštoc, či Mojžiš Chorenský. Ti dali církvi základní modlitby a zpěvy (Kryštof 2004). Bohoslužby se konají denně vyjma období velkého půstu. Půst obecně má pro církev významnou roli, neboť 277 dní v roce je postních, dále pak každá středa a pátek. Půsty se dále dělí do kategorií od přísných po lehké. Bohoslužbu doprovází dva hudební nástroje, cingra (podobnost cimbálu) a kešoc (ripidy, na nichž jsou zavěšeny zvonečky). Tyto hudební nástroje však nejsou standardně používány při bohoslužbách konaných v Česku. Varhany se používají výhradně v Ečmiadzinu. Liturgické roucho je v podstatě stejné jako u východních církví, i když u nich najdeme nepatrné latinské prvky. Vyznání víry Arménské apoštolské církve pochází od Athanasia, jejíž původ sahá až do období nikajského koncilu. Dále se setkáváme s dalšími verzemi, které mají původ u jednotlivých katolíků (Kryštof 2004). Zajímavostí je, že bohoslužbu slouží kněz zády k věřícím, tedy čelem k oltáři. Čelem k nim je pouze při kázání. Podobná praxe existovala i v římskokatolickém podání, nyní však celebruje kněz výhradně čelem ke svým ovečkám.

Podobně jako západní křesťanstvo, taktéž Arménská apoštolská církev zná sedm svátostí. Avšak jedno z nich, pomazání nemocných, není příliš používáno. Je proto vhodnější vyřadit

ho ze seznamu. Základní je křest, který probíhá trojím ponořením, po němž následuje myropomazání. Svaté přijímání se podává pod obojí, používá se při něm nekvašený chléb a čisté víno bez příměsi vody. Navíc církev nerozlišuje věk věřícího. U svátosti manželství je rozvod kanonicky zakázán, může ho povolit jen katolikos či patriarcha. Svátost smíření se soustřeďuje na hlavní hříchy a není od zpovídaného žádáno, aby zabíhal do přílišných detailů. Zbývá pak jen svátost biřmování a kněžství (Ormanian 1910).

Na závěr kapitoly bude krátce popsán církevní kalendář, který je pro nás, západní křesťany, nezvyklý, a tedy hodný za zmínění. Kalendář začíná v roce 552. Následně byl zaveden juliánský, který byl na konci 19. století vyměněn za gregoriánský. Tento krok byl oficiálně přijat roku 1912. Začátek církevního roku je 1. prosince. V průběhu roku se slaví pohyblivé a nepohyblivé svátky. Mezi pohyblivé je řazena Pascha, která se podobně, jako naše Velikonoce, každoročně vypočítává. Nepohyblivé svátky jsou např. Zjevení páně, Obětování páně, nebo Narození přesvaté Bohorodice. Slaví se také svátky jednotlivých světců, mezi hlavními je, nepřekvapivě, svátek sv. Řehoře. Zajímavostí je, že pokud svátky vychází na všední den, jsou slaveny vždy v neděli, aby jej mohli oslavovat všichni věřící (Kryštof 2004).

#### **4.4. Vztah církve k politice**

Jak bylo již napsáno výše, vztah Arménské apoštolské církve ke státu a k politice je v mnoha ohledech velmi specifický a práce tento fakt krátce rozvede. Jako tomu bylo ve všech postkomunistických zemích, vztah mezi církví a státem byl vždy probíraným tématem. Nejkritičtější období pro Arménskou apoštolskou církev bylo období dvacátých a třicátých let 20. stol. Vlivem komunistické doktríny a perzekucí docházelo ke konfiskaci majetku, popravám a věznění kněží. To v konečném důsledku dovedlo církev na pokraj funkčnosti. Jen díky podpoře diaspory se mohla nadále udržet. Situace se zlepšila po úmrtí Stalina a zvolení Vazgena I. jako katolikose roku 1955. Tento muž se dokázal vypracovat ve vlivnou a uznávanou osobu nejen v oblasti Arménie, ale také mezi politickými kruhy v Moskvě a stal se čtvrtým nejdéle sloužícím katolikosem v dějinách (Tchilingirian 2014).

Po pádu Sovětského svazu se očekávalo, že bude církev konečně svobodná a fungovat bez jakýchkoli zásahů státu zvenčí. Avšak k tomu nedošlo, Arménská apoštolská církev i v tomto období hledala jakéhosi patrona, zejména v oblasti legislativy. Bylo tomu hlavně kvůli „boji“ vůči jiným hnutím (Tchilingirian 2014). Napovídá tomu také doplněná ústava Arménské republiky, která *„uznává výlučné poslání Arménské apoštolské svaté církve jako národní církve v duchovním životě arménskému lidu, při rozvoji jeho národní kultury*

*a zachování jeho národní identity.*“ (The Constitution of the Republic of Armenia, article 18.1.) Hned druhý odstavec udává: *„Vztah Republiky Arménie a Arménské apoštolské církve může být regulován zákony.*“ (The Constitution of the Republic of Armenia, article 18.2.) Zde tedy lze vidět přímou možnost zásahu státu do chodu církve legislativním procesem. Stát se taky zapřičinil při volbě katolikose v letech 1995 a 1999 tak, aby byl zvolen jimi chtěný kandidát. Hned po svém zvolení nechal sepsat memorandum o spolupráci se státem. V anglické literatuře se v této souvislosti setkáváme s pojmem „Memorandum of Understanding“ (Tchilingirian 2014, s. 482). Toto všechno však vede k určitým rozporům s lidskými právy (Helsinské dohody atd.). Respondenti také navíc uvedli, že je prý důležité, aby politici, respektive čelní představitelé státu, byli silně věřící. To jim dodává na váženosti a získávají tím hlasy od svých voličů.

Tím, že Arménská apoštolská církev drží dominantní postavení v oblasti vyznání, je těžší pro ostatní církve zaujmout své postavení. Složitější je zejména proces registrace církví. V posledních letech dochází ke kritice z řad lokálních lidskoprávních organizací. Uvádějí, že privilegia a zákony udělené ve prospěch církve v počátcích nezávislosti jsou dnes vnímány kontroverzně (Tchilingirian 2014). Vliv církve na celé území je tedy velice zřetelný, což je také velký rozdíl např. oproti Česku. V naší ústavě marně hledáme spojení jako třeba: „Římskokatolická církev jako nositelka a ochránkyně české identity.“ Hlavním důvodem je tedy uchování národní identity a starobylého odkazu. Církev je nositelkou arménské kultury. Dalším možným vysvětlením musí být ochrana národa a jeho identity před islámem a zneprátelenými státy v sousedství, Ázerbájdžánem a Tureckem. Je také jistým nárazníkem vůči ruskému pravoslaví.

Taktéž organizace Freedom House si všímá skutečnosti, že má Arménská apoštolská církev výsostné postavení. U otázky, zdali mohou jedinci (myšleno ti, kteří žijí v Arménii) svobodně praktikovat a vyjadřovat svou náboženskou víru, ale i nevíru na veřejnosti nebo v soukromí, udělila organizace Arménii za rok 2022 2 body ze 4 možných (1 bod znamená nejhorší, 4 body nejlepší). Je to odůvodněno právě velkým vlivem církve na dění ve státě. Jako příklad je uvedena údajná diskriminace jezídů (Freedom House 2023).

#### **4.5. Církev v současné době a diaspora Arménů**

Jak píše Košťálová (2012, s. 172): *„Diaspora má pro definici arménského národa obdobný význam jako Gregoriánská apoštolská církev.*“ Pravlastí Arménů, tzv. *Jerkir*, je Velká

Arménie. Na dnešní politické mapě světa je to tedy území rozdělené mezi Turecko, Arménii a Írán. Je možné jej vymezit také dle tří velkých jezer: Van, Urmia a Sevan. V pomyslném středu území se nachází hora Ararat. Pohyby Arménů byly od počátků ovlivňovány změnami nadvlád. K největšímu přesídlení v historii došlo v souvislosti s postupem Seldžuckých Turků (muslimů) z východu na západ. Jelikož nebylo v silách Arménů se jim vojensky postavit, uchýlili se do oblasti Antiochie a Adany. Zde založili tzv. Malou Arménii, která existovala od roku 1085 do 1375 (Kryštof 2004). Další velké přesídlení obyvatel proběhlo během a po genocidě Arménů spáchané Osmanskými Turky (a nejen jimi) v průběhu 1. sv. války. Tato krvavá událost působí stále napětí mezi Arménií a Tureckem.

Po staletí má Arménská apoštolská církev velký vliv na Armény žijící po celém světě. Sdružují se kolem eparchií, východní obdoby západní diecéze, které se nacházejí téměř po celém světě. V nejbližším okolí dnešní Arménie, např. v Gruzii, byl ostatně náboženský vývoj právě v této zemi v minulých dobách výrazně ovlivněn právě křesťany z Arménie. Dále jsou pak v Íránu, Řecku, Rusku, v západních zemích (hlavní centrem je Paříž, kde tvoří velká část historiků zabývajících se dějinami církve a Arménie obecně) a také v USA a Kanadě. Eparchie jsou pak dále i v Jižní Americe nebo dokonce v Indii (Kryštof 2004). Ve Francii je zhruba 500 tisíc Arménů, v Rusku a USA cca 1,5 milionu v každé zemi. Dohromady je to přes 6 milionů lidí žijících mimo dnešní Arménskou republiku. Nakonec tedy žije v Arménii zhruba o polovinu méně lidí než v diasporách po světě (Dédéyan 2007). Velký vliv na migraci z Blízkého východu měly jednotlivé konflikty, zmínit lze např. ten v Libanonu mezi lety 1958–1975. O počtech Arménů v Česku se v práci píše níže.

Nejvíce věřících je situováno ale kolem jednotlivých katolikatů či patriarchátů. To je dáno historickou kontinuitou a také největší blízkostí rodné zemi. Jak již bylo uvedeno, Kilikíjský katolikat byl nucen po 1. sv. válce opustit území Turecka a přesunul se do Libanonu. Jeho sídlo se nachází v monastýru nedaleko Bejrútu. Pod svou jurisdikcí shromažďuje cca 600 tisíc věřících (Kryštof 2004 s. 78). Více věřících sdružuje jen katolikat v Ečmiadzinu. Konstantinopolský patriarchát, jehož centrum je v Istanbulu, má na starost zhruba 80 tisíc oveček. Jejich počet výrazně utrpěl po genocidě, které se dopustili Turkové v průběhu při 1. sv. války. Arméni i přes to vytváří největší křesťanskou komunitu v zemi. Nejméně početný je jeruzalémský patriarchát. Sdružuje asi jen 20 tisíc věřících, z čehož většina žije právě v tomto městě (Tchilingirian 2004). Problémem pro jednotlivé diaspory je navíc to, že je církev členěna na několik katolikosátů. Výsostné postavení má samozřejmě Katolikos všech Arménů, ale hlavní sílu v regionech mívají právě lokální centra. Jako příklad rozkolu je

uváděna situace v 60. letech 20. stol., kdy byl za katolikose v Kilíkii zvolen antikomunista, který nedokázal navázat vztah s Vazgenem I. kvůli jeho vazbě na sovětský režim (Redgate 1998).

Jako všechny ostatní diaspory prošla i ta arménská několika problémy. Zejména jde o to, jak si uchovat svoji identitu v často naprosto odlišných podmínkách. V oblastech Blízkého východu pak do hry vstupuje i otázka bezpečnostní. Na Západě jsou například problémy sociokulturních trendů, zejména sekularizace, ateismus a liberalismus (Tchilingirian 2014). S rostoucí globalizací a modernizací je také obtíž v zapojení nových generací do náboženského života, takový trend ale dle mého nalezneme téměř u každé církve na světě. Problémem diaspor je také stárnutí kleriků a to, že jednotlivé země a diecéze nejsou schopny vychovat nové. Musí se tak obracet do Arménie (Tchilingirian 2014). V diasporách také dochází k postupnému zapomínání liturgického jazyka, tzv. grabar. Tento jazyk je trochu odlišný od hovorové arménštiny, a i během výzkumu bylo zjištěno, že někteří účastníci bohoslužeb často plně nerozumí významu slov.

Stesk po ztraceném území a martýriím, které kvůli tomu zažívají Arméni po celém světě, shrnul jeden z arménských literátů takto: *„Ach otče, plač nad námi, nad svými dětmi rozptýlenými po světě. Naše vlast je vydána na milost cizincům a my jsme odsouzeni k bloudění po cizích krajích, vykázáni z naší vlasti. Nic nás nemůže utěšit. Naše země je pod jhem jiných národů“* (Tchobanian 1923 s. 241).

## 5. Charakteristika Arménské diaspory

Ještě, než bude přistoupeno k vysvětlení vlivu církve na integrování Arménů do české společnosti, bude předložena krátká charakteristika arménského národa s jeho specifickými.

Arménská kulturní identita stojí dle Košťálové (2012) na čtyřech pilířích: jazyku a písmu, církvi, národním traumatu a diaspoře. Každý z těchto pojmů byl již zmíněn. Za národní trauma se považuje zejména genocida, tzv. *aghet*. Více o genocidě Arménů během první světové války píše například Jandák (2018). Mimo tyto čtyři pilíře jsou mezi hlavní znaky identity Arménů řazeny také národní mýty a symboly. Na ty je arménský národ velmi bohatý. Opět vychází z historických souvislostí, které byly v práci více či méně naznačeny a provázejí Armény skrze dějiny. Jednotlivé prvky národních mýtů také zmiňovali respondenti ve výzkumu. Typickým je např. mýtus o společném původu a slavných předcích. Jedním z nich je Hajk, arménsky Hayk. Vychází z legendy, ve které muž jménem Hayk odešel z Babylonu do oblasti zhruba dnešní Arménie. Panovníkovi se to nelíbilo a vytáhl proti němu. Hayk ho ale porazil a uhájil své území. Díky tomu se také můžeme setkat s pojmem Hajastán, který je jiným označením pro Arménii. Dalším mýtem je ten o vyvoleném národě. Ten spočívá ve faktu, že Arméni jako první přijali křesťanství, jsou tak prezentováni jako starobylý národ s dávnými tradicemi a prestiží. Jako poslední bude zmíněn mýtus trestu za hříchy, kterých se měli Arméni dopustit a na jejich základě došlo k trestům v podobě pronásledování, genocid a také přírodních katastrof (Košťálová 2012).

Mezi základní symboly je řazena zejména vlast, již zmíněné historické území, *Jerkir*. Pro Armény má sakrální podobu a přetrvává v jejich povědomí dodnes, i když přesahuje rámec vymezení současné Arménské republiky. To je také velký problém, jelikož posvátná místa jako např. Vanské jezero nebo Ararat jsou na území znepráteleného Turecka. Vznikají tak nároky na tato území a jsou legitimizovány právě starobylou historií. Arméni také považují svůj *Jerkir* za ztracený ráj (Košťálová 2012). S podobným postojem jsem se setkal také v rozhovoru s respondentkou, která explicitně uvedla: „*Kdyby Turci uznali genocidu, tak by nám museli vrátit všechno to území, kde jsme dřív žili*“ (Adéla 32 let). V souvislosti s posvátným Araratem dodává: „*Vždyť když chceš dneska jít na Ararat, musíš přes nepřátelské Turecko*“ (Adéla 32 let). Dalším symbolem pro Armény jsou hory, které jsou všudypřítomné a napomáhali spoluutvářet jejich národ a identitu. Utváří v lidech pocit bezpečí a ochrany před vnějšími vlivy. Typický obraz kláštera, za nímž jsou hory, vyvolává v Arménech pocit splnutí nejen přírody a sakrálna, ale také to, že to byla právě Arménská

apoštolská církev, která utvářela národ za pomoci nepřístupných hor (Košťálová 2012). Jako poslední bude zmíněna rodina, která, jak vyplynulo také ze samotného výzkumu, je pro Armény obrovsky důležitá při jejich životě nejen v rodné zemi, ale také v diaspoře. Je brána jako posvátné pouto nejen mezi pokrevními, ale také se vzdálenými příbuznými. Významné místo má muž jakožto hlava rodiny. Uznávaná je podobně autorita starších (Košťálová 2012).

Všechny tyto aspekty tedy formovaly a nadále formují arménský národ. Není důležité, jestli se nachází v rodné zemi nebo v diaspoře, kolektivní mýty a symboly přetrvávají v Arménech dodnes a jsou nedílnou součástí jejich identity. I když arménský národ vykazuje poměrně velké kulturní odlišnosti, dokáže se do české společnosti dobře zapojit a splynout. To ostatně potvrzuje také výzkum.

Sociální integrace cizinců je komplexní jev, na jehož úspěšnosti závisí mnoho faktorů. Na hostitelské straně je to postoj vůči odlišnostem (rasovým, kulturním), ekonomická situace nebo nastavení migrační a integrační politiky. Společnost tedy nastavuje rámec integrace (Rákoczyová et al. 2009). Mezi hlavní aspekty úspěšné integrace a asimilace se řadí ovládnutí úředního jazyka dané země. Klíčová je také participace na pracovním trhu, zde se setkáváme s faktem, že mezi arménskou populací nalezneme vysoký počet podnikatelů, kteří poté působí na českém trhu (Drbohlav, Dzúrová 2007). Dobrá integrace Arménů je také dána tím, že nepotřebují mít vedle sebe své krajany (Drbohlav, Dzúrová 2007). To ostatně také dokládá samostatný výzkum, kdy se setkáváme třeba s existencí smíšených manželství. Velký vliv na integraci má také pracovitost Arménů.

## 6. Arménská apoštolská církev a její role při integraci Arménů v Česku

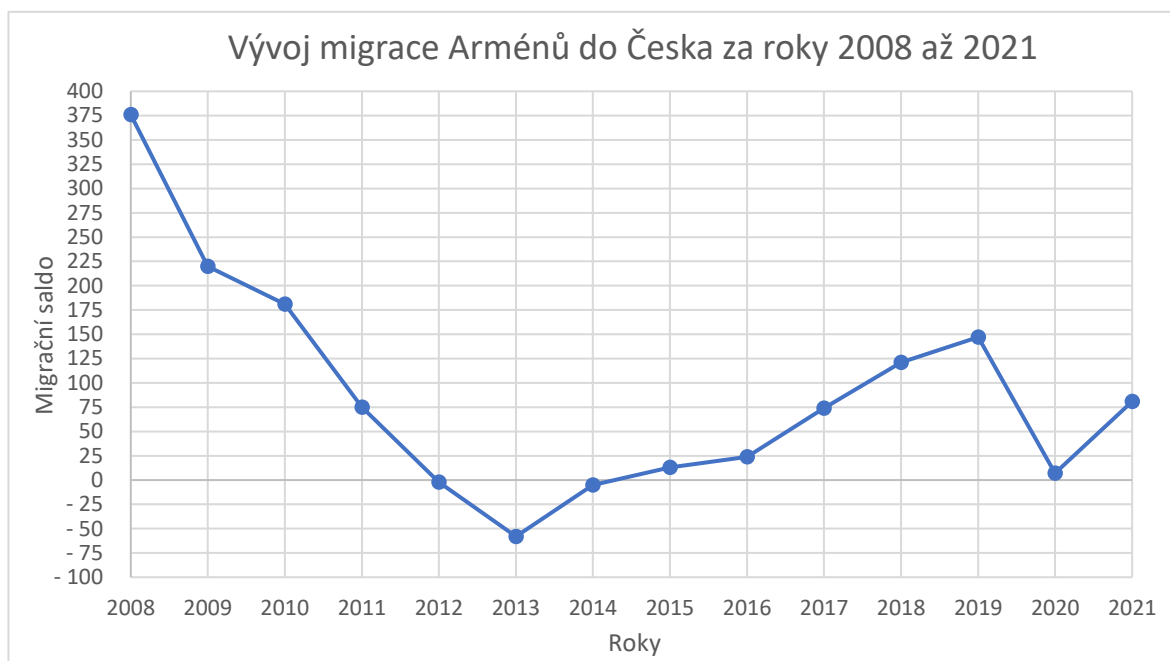
### 6.1. Arméni v Česku

Ještě, než bude přikročeno k popisu důležitosti církve pro Armény, je vhodné zhodnotit počet lidí žijících v Česku. Arméni se do Česka dostávají zejména po roce 1989, respektive po rozpadu Sovětského svazu a vytvoření samostatné Arménie. Pro příklad, mezi lety 1991 až 2003 bylo evidováno 3083 žádostí o azyl ze strany Arménů (Drbohlav et al. 2004). Jak vyplývá z výpovědí a zkušeností respondentů, hlavním důvodem odchodu z rodné země byla chudoba a nedostatek práce, který nově vytvořenou zemi zasáhl. Dalším důvodem byla studia na českých vysokých školách, ale také skutečnost, že v Arménii platí povinná základní vojenská služba pro mladé muže. Odchodem do Česka, ale i jiných zemí se tak tohoto úkonu vyvarují. Tento fakt zmiňují zejména mladí lidé, již se odkazují na příběhy svých vrstevníků, kteří z Arménie odešli. Svou roli také měly přírodní katastrofy, jako například zemětřesení v roce 1988, které na dlouhou dobu paralyzovalo stát. Posledním důvodem, za to neméně důležitým, je příchod Arménů do Česka za účelem sjednocení rodin.

Rok	Přistěhovalý	Vystěhovalý	Migrační saldo
2008	380	4	376
2009	220	-	220
2010	183	2	181
2011	76	1	75
2012	96	98	-2
2013	69	127	-58
2014	116	121	-5
2015	101	88	13
2016	108	84	24
2017	141	67	74
2018	196	75	121
2019	236	89	147
2020	118	111	7
2021	134	53	81
<b>Celkem</b>	<b>2174</b>	<b>920</b>	<b>1254</b>

Tabulka 1: Migrační saldo Arménské populace v Česku; zdroje dat: Statistická ročenka (2010–2021), Demografická ročenka (2021); vlastní tvorba

Tabulka 1 zobrazuje počet přistěhovalých, vystěhovalých a migrační saldo Arménů v Česku za jednotlivé roky. Graf 1 poté znázorňuje vývoj migračního salda. Na základě výstupů je možné konstatovat, že nejvyšší počet přistěhovalých nastal roku 2008, celkem 308 lidí, zatímco počet



Graf 1: Vývoj migrace Arménů do Česka za roky 2008 až 2021; zdroje dat: Statistická ročenka (2010–2021), Demografická ročenka (2021); vlastní tvorba

vystěhovalých osob byl čtvrtý nejnižší za zkoumané roky, tedy 4. To můžeme spojit s hospodářskou krizí, která kulminovala v témže roce. Druhé nejvyšší migrační saldo bylo o rok později, 2009. Zde se nevystěhoval ani jeden člověk. Žádné další roky se do velikosti migračního salda nemohou s těmito dvěma rovnat. Byť například v roce 2019 byl počet přistěhovalých vyšší než roku 2008, máme na druhé straně 89 vystěhovalých osob. Razantní nárůst imigrace a následný pokles můžeme jistě spojit s trendem vracení se do své domoviny. Ať už zde byli pouze za prací, nebo např. na studiu či za rodinou. Migrační saldo konstantě klesalo až do roku 2013, kdy dokonce nabylo záporných hodnot, a sice -58. S čím je tento trend spojen, je obtížné říci, dokáží si ho vysvětlit pouze nízkou imigrací z důvodu napětí v oblasti Náhorního Karabachu. Od toho roku však dochází znovu k nárůstu migračního salda do pozitivních hodnot, až roku 2019 dosáhlo po devíti letech svého maxima, a sice 147. Důvodem může být již zmíněné napětí v oblasti, která mohla motivovat obyvatele k opuštění země. Konflikt mohl naposledy zasáhnout také o rok později, ostatně tehdy eskaloval a přerostl ve válku.

Podle sčítání lidu v roce 2021 bylo v Česku evidováno celkem 1826 lidí s arménskou státní příslušností, pokud bychom připočítali i osoby s arménskou a jinou státní příslušností (např. českou), dostáváme se na číslo 2571 obyvatel (SLDB 2021a). Pro srovnání, v roce 2007 bylo evidováno kolem 1300 Arménů (Drbohlav, Džúrová 2007). Konečné číslo Arménů v Česku však bude mnohonásobně vyšší. Jedná se i o obyvatele, kteří mají české nebo jiné občanství. Je dost možné, že je také určitý počet Arménů, kteří zde pobývají ilegálně nebo mají krátkodobé povolení k pobytu. Problémem je, že žádná přesná data, kromě oficiálního sčítání lidu, nejsou známa. Hrubý odhad arménské ambasády o počtu Arménů žijících v Česku je něco mezi 5 až 6 tisíci (Velvyslanectví Arménské republiky 2023). Duchovní otec odhaduje, že se číslo může pohybovat až kolem 10 tisíc Arménů. Sám zmiňuje problém jiné státní příslušnosti, nejčastěji gruzínské nebo ruské (Bedřich 51 let). Nejvyšší počet Arménů se nachází v Praze a poté např. v Brně (Jihomoravský kraj) či Ústeckém kraji. Úplně nejméně Arménů je evidováno ve Zlínském a Jihočeském kraji. V oficiálních číslech cizinců s jinou státní příslušností, než českou jsou k roku 2021 nejpočetnějším etnikem z oblasti Kavkazu (Demografická ročenka 2021).

Co se týče počtu vyznavačů Arménské apoštolské církve, jsou počty ještě menší a také hůře dohledatelné. V oficiálních datech ze sčítání lidu z roku 2021 nenalezneme pole pro Arménskou apoštolskou církev, nalezneme pouze kolonku pro Církev svatého Řehoře Osvětitelce, ke které se hlásí jen 3 lidé (SLDB 2021b). Tento problém můžeme vysvětlit nepovinností vyplnit vyznání. Dále se pak mohli vyznavači Arménské apoštolské církve přihlásit k pravoslaví (ostatně někteří z nich navštěvují pravoslavné kostely), nebo zaškrtnli možnost, že jsou věřící, ale nehlásí se k žádné církvi. Pokud by práce měla provést hrubý odhad, který vychází z nashromážděných informací při rozhovorech a četbě o Arménech na našem území, dostane se na číslo zhruba 8 tisíc. Toto číslo bylo vypočítáno z hrubého odhadu počtu Arménů od duchovního otce (8 až 10 tisíc), který navíc uvádí, že 90 % arménskému obyvatelstvu je křtěných, a tudíž jsou v práci bráni jako věřící (Bedřich 51 let). Pokud by se práce držela odhadu arménské velvyslanectví a opět vycházela z oněch 90 %, získala by sumu asi 5 tisíc věřících. Samozřejmě musíme počítat i s tím, že část Arménů vyznává ortodoxní pravoslaví, nebo také Arménskou katolickou církev. Ty jsou ale oproti Arménské apoštolské církvi ve výrazné menšině.

Z migračních dat vyplývá, že se arménská komunita, a tudíž i členská základna Arménské apoštolské církve neustále zvyšuje. Je pouze otázkou, jak velkou měrou. Dá se předpokládat, že tento trend bude pokračovat. Ostatně ve výzkumu, který provedli Drbohlav a Džúrová

(2007), jsou Arméni nejvíce spokojeným národem ze zkoumaného vzorku (Vietnamci, Ukrajinci, Arméni), který žije na území Česka. Byť je výzkum staršího data, ilustruje nám pozitivní vztah Arménů k Česku, což vede ke kladnému migračnímu saldu. Záležit bude zajisté na ekonomické situaci v Arménii, která, pokud se zlepší, je předpokladem pro snížení migrace.

## 6.2. Postavení náboženství v životě Arména

V této kapitole je hlavní zřetel dán obecně na význam náboženství pro Armény, a to z důvodu pochopení postavení církve. Respondentům byly kladeny otázky, zdali jsou aktivními vyznavači Arménské apoštolské církve, jak moc je pro ně důležité náboženství v jejich životě a jak často navštěvují bohoslužby.

Důležitost víry se tedy liší člověk od člověka, věřící od věřícího. Respondentka uvedla, že je pro ni víra velmi důležitá. Provází ji na každém kroku. Bůh jí dle ní dává nějakým způsobem informace, jak žít. To ji ovlivňuje zejména v práci, jelikož je umělkyně. Víra je pro ni stejně důležitá jak při životě v Česku, tak nyní v Arménii (Adéla 32 let). Setkáme se ale s respondenty, pro které víra není příliš zásadní. Jsou sice pokřtěni, ale církev na jejich život nemá velký vliv, někdy nemá vliv žádný (Gustav 64 let). To se dá vysvětlit třeba dlouhodobým pobytem v Česku a odstřížením se od arménské komunity. Také je zde aspekt toho, že do Česka přišli sami v mladém věku a neměl je kdo vést k rozvoji víry a věcmi s tím spojenými. Slova duchovního otce ovšem potvrzují, že nejenom po staletí, ale také dnes je církev pro Armény velmi důležitá. Působí jako centrum a nositelka svébytné kultury. To platí nejenom pro ty, kdo žijí v původní zemi národa, ale také pro lidi žijící v diasporách. Vtipně připodobňuje tuto skutečnost anekdotou, která mezi nimi koluje, a sice: *„My říkáme, že Arméni měli první internet, protože mezi sebou měli síť, které je spojovaly po celém světě“* (Bedřich 51 let) Církev tak spojovala a spojuje věřící po celém světě.

Velmi zajímavým aspektem jejich duchovního života je vztah k místu, kde byli pokřtěni. Respondenti často u otázky, zdali jsou věřící, přikládali hned místo, kde k tomu došlo, aniž bych se jich na to ptal. Místo pak mají v živé paměti, mají k němu pozitivní vztah a rádi se sem vrací. *„Já jsem křtěná v městě Gjumri, mám to město hodně ráda a hodně pro mě znamená, kde jsem pokřtěná. Mám tam takovou srdeční vazbu s tím městem a tím kostelem“* (Adéla 32 let). S tím koreluje četnost křtů. Drtivá většina Arménů je pokřtěných, je ale otázkou, do jaké míry se aktivně zapojují do náboženského života. Jeden z respondentů, Gustav, fotograf, se narodil v ázerbajdžánském Baku a přijetí křtu pro něj jako Arména bylo důležité, byť jej přijal až v pozdním věku. Za tímto účelem také vycestoval do Arménie (Gustav 64 let). Až na jednoho respondenta odpověděli všichni, že jsou věřící (Gregor 33 let). Každý ale s jinou intenzitou, pro někoho je víra velmi důležitá, někdo však navštíví kostel párkrát za rok.

V četnosti navštěvování bohoslužeb také nalézáme určitý rozpor. Respondentka uvádí, že bohoslužby nenavštěvuje tak často, i když, jak uvádí ve svém vyprávění, které je zmíněno výše, ji Bůh provází ve všem, co dělá. Odůvodnila to nedůvěrou v kněžstvo, které podle ní provozuje jakési mafiánské aktivity. V tomto ohledu měla namysli hlavně kněžstvo v Arménii. Negativní pohled může pramenit z provázanosti církve a státu, potažmo politiky a náboženství. Další důvody, proč nenavštěvuje bohoslužby tak často, je nedostatek času pramenící z práce. Občas si to nahrazuje online bohoslužbami (Adéla 32 let). Ostatně nedostatek času uvádí velké procento respondentů. Obecně se dá říci, že lidé, kteří do Česka přišli po vzniku samostatného Česka, respektive po rozpadu Sovětského svazu a vytvoření samostatné Arménie, mají nízkou frekvenci navštěvování kostela a bohoslužeb. To je dáno potlačením církevního života pod komunistickým režimem a jelikož v tomto klimatu tito migranti žili, přenesli si je pochopitelně i do nové země. Neměli tak silné duchovní vazby k Bohu. To se ale v průběhu let proměnilo a nyní navštěvují kostely mnohem častěji. Zejména mladá generace začíná být stále více věřící, což ostatně dokládají odpovědi respondentů. To je ale zejména otázka Arménie, do Česka se tento trend ještě plně nepřenesl. Ostatně při navštívení bohoslužeb bylo vidět, že někteří přítomní někdy nevědí, co mají dělat. Evidentně zběhlejší věřící jim posuvkami ukazovali, co mají dělat. Například zdali se mají postavit atd. To dělal ostatně i duchovní otec. Na tento fakt můžeme pohlížet jako na výraz toho, že někteří věřící teprve čerpají zkušenosti s průběhem bohoslužeb, nebo se jednalo o lidi, kteří nenavštěvují mše tak často.

U návštěvy bohoslužeb Arménské apoštolské církve hraje také roli to, že někteří respondenti neovládají plyně arménštinu, respektive liturgický jazyk, a tak se pro ně mše stávají jaksí zbytečnými. Jako alternativu lze použít návštěvu pravoslavného kostela, což také někteří využívají a má to pro ně podobnou, ne-li stejnou hodnotu. Protože přeci jenom Bůh je přítomen v každém příbytku, v každém kostele. Tuto alternativu využívají i lidé, kteří arménštině rozumí plyně, ale kostel sv. Ducha je pro ně například daleko. Bohoslužby však nejsou vnímány pouze v souvislosti být přítomný s Bohem, ale jsou brány také jako možnost setkání se s přáteli a utužování komunitních vztahů. Některé výpovědi byly podobné v tom, že považují bohoslužby v české, nebo obecně cizí společnosti, jako možnost setkání Arménů. V Arménii je to pro ně zejména niterní zážitek a náboženský rozvoj. To jsem ostatně poznal, když jsem navštívil mši v kostele sv. Ducha na Praze 1. Spousta přítomných se mezi sebou znala a tato skutečnost vytvářela jaksí vřelejší prostředí i pro mě, byť nejsem členem jejich komunity. Na druhé straně se setkáme s názorem respondenta, který říká, že

očekával mnohem větší interakci mezi jednotlivými věřícími. Bohoslužby navštěvuje také částečně kvůli tomu, aby byl v kontaktu se svými krajaný, jelikož bydlí mimo Prahu a žádného Arména okolo sebe nemá. Sám říká, že když byl navštívit svého kamaráda v Belgii a zašli spolu na bohoslužbu, tak byl kostel plný lidí a všichni spolu komunikovali. To v něm umocňovalo pocit sounáležitosti a v mnohém zmírnilo stesk po domově (Hadrián 21 let). Zde se tedy setkáváme se subjektivními názory.

Jako poslední mě zajímalo, zdali respondenti pocítují nižší vliv církve, potažmo náboženství, na jejich život v Česku v porovnání s životem v Arménii. Z výpovědí tázaných vyplývá, že většinou tento fenomén nepocítují. Někteří jsou natolik věřící, že je s nimi náboženství v jakékoli situaci a jakékoli společnosti. Ostatní jsou ve víře natolik latentní, že na ně nepůsobí více ani v jejich rodné zemi. Na druhou stranu ano, když navštíví Arménii například na prázdniny, tak mají hlubší pocit duchovna a tím subjektivně vyšší vliv církve na jejich bytí. Respondentka to velmi názorně popsala následující větou: „*Vystoupila jsem z letadla, položila jsem nohy na zem a najednou jsem pochopila, kde mám kořeny. Jako by mě ta země pohltila*“ (Adéla 32 let). Po návratu zpět ale nepocítují nižší vliv církve, respektive Boha na jejich život. Je to tedy pouze chvilkové zvýšení propojení s církví, které je samozřejmě dáno umocněním kontaktu s rodnou zemí a s místem, které po staletí utvářelo jejich národ. Nelze tedy hovořit o dlouhodobém trendu. Respondent například nikdy nenavštívil sám kostel v Arménii a začal se o liturgické aspekty života zajímat více až při jeho pobytu v Česku (Hadrián 21 let).

### **6.3. Církev a její role v integraci Arménů do společnosti**

V této kapitole je cílem přijít na odpověď, jakou roli měla, potažmo má církev v integraci Arménů do české společnosti, protože jak píší Drexler a Heckman (2005), náboženské vztahy hrají významnou roli v integraci do majoritní společnosti. Respondentům byly pokládány otázky pochopitelně týkající se role církve v integraci, ale také snaha o zjištění jiných aspektů, které hrály v jejich začlenění do společnosti roli.

Na začátek je třeba uvědomit si jednu věc, a sice, že Arménská apoštolská církev byla v Česku zaregistrována až v roce 2013. Z toho důvodu se dá pomoc Arménům rozdělit na dvě skupiny, a tedy před a po tomto roce. Lidé, kteří přišli do Česka před rokem 2013, pomoc od církve spíše nedostali. Respondentka přicestovala do Česka spolu s rodinou v roce 1996. V té době zde ještě nebyla ani početná komunita Arménů a oni byli vlastně mezi prvními, kdo zde žil. Tím pádem ani církev nebyla rozvinutá a neměla takovou sílu pomoci krajanům

v integraci (Monika 55 let). Zejména v souvislosti s migrací v devadesátých letech se setkáváme se situací, že nově příchozím Arménům nikdo příliš nepomohl s integrací do společnosti. Respondentka jasně uvádí jako důvod málo početnou základnu krajanů v Česku. Byli tedy odkázáni na jiné instituce, a hlavně sami na sebe a na jejich zájem začlenit se dobře do společnosti (Monika 55 let). Avšak lidé přicházející kolem roku 2010 uvádějí, že jim již mnohem silnější arménská populace pomáhala začlenit se do společnosti. Když jsem se zeptal na pomoc církve pro lidi přicházející po roce 2013, dostával jsem vcelku negativní odezvu. Žádnou takovou aktivitu nezaznamenali. Zde nastával problém spíše neuvědomění si toho, že církev právě tuto komunitu vytváří a slouží jako platforma pro setkávání lidí.

Otec naopak říká, že církev se přičiňuje v integraci mladých lidí tím, že je umoudřuje a dodává jim křesťanskou lásku, která je dle jeho slov zásadní. Církev tak zklidní život a dá člověku větší možnost nahlédnout na zákony a zvyky dané země (Bedřich 51 let). Umožní také udržení pracovitosti, protože na základě slov respondentů i vlastní zkušenosti je patrné, že Arméni jsou velmi pracovití, a nejen to jim vynáší snadné zapojení do nové společnosti. Církev v současnosti pomáhá arménským uprchlíkům z Ukrajiny, kterým ve spolupráci s krajany zde v Česku shání bydlení, práci apod. Církev tak hlavně, jak ostatně z její podstaty vyplývá, duchovní mentoring a pomoc v tomto ohledu poskytuje. Lidé tento aspekt dle mého často přehlíží, nebo si jej neuvědomí. Setkal jsem se také s názorem, že církev pomáhá hlavně lidem v těžké životní situaci. Ti dle respondenta budou nejvíce vyžadovat pomoc a také pomoc nejvíce ocení (Tomáš 67 let).

Mimo podobné aktivity angažovaných a aktivních Arménů samozřejmě působí rodina. Ta má na integraci velký podíl. Je přirozené, že se lidé obrací nejprve na své blízké a poté hledají pomoc jinde. V arménské kultuře má rodina výsostné postavení a svým způsobem pomáhá udržovat etnickou a kulturní identitu národa. To ostatně bylo naznačeno výše. To je také příklad respondenta, který jako jediný odpověděl, že není aktivním vyznavačem Arménské apoštolské církve (Gregor 33 let).

Další formou integrace do společnosti je scházení se mladých Arménů. Respondentka a její arménští přátelé se např. scházeli jednou za měsíc na večeri a udržovali tak svoji komunitu a zároveň přijímali další mladé lidi, kteří do země přišli. Tak jim pomáhali se začleněním do české společnosti jak s prací, s jazykem, ale také se studiem. Při otázce, zdali v tom hrála roli i církev, se vyslovila negativně, respektive o žádné pomoci nevěděla (Adéla 32 let).

Zajímavá je výpověď pana Tomáše, umělce, který odpověděl, že mu v jeho integraci velmi pomohla četba české literatury (Tomáš 67 let). Zde se naráží na důležitost jazyka jako jednoho z nejdůležitějších prvků, ne-li toho nejdůležitějšího. V tomto případě také respondent získal povědomí o české literární scéně, což je možné považovat za další prvek integrace. U Gustava se dostáváme k jeho profesnímu životu, tedy fotografování. Jak sám říká: „*U mě tu asimilaci nepřináší ta církev, ale fotografie.*“ Hned po svém příchodu do Česka vstoupil do místního fotografického klubu, a tak se jeho přáteli stali hlavně Češi (Gustav 64 let). Respondenti považují za důležité porozumět i českým dějinám. Hadriánovi k jeho integraci a pochopení české společnosti mimo univerzity pomohl paradoxně kontakt s jeho ukrajinskými kolegy. Ti, jelikož v Česku žijí dlouho, mají jisté povědomí o mentalitě Čechů, kterou respondentovi zprostředkovaně předávají. Sám respondent byl rád, že si mohl promluvit se členem majoritní společnosti a zase tak o něco více pochopit kulturu, ve které žije. Protože jak sám hodnotí, ocenil by vyšší frekvenci kontaktů s Čechy (Hadrián 21 let).

Zjišťoval jsem také, zda církev pořádá nějaké formy seminářů či workshopů, které by pomohly nově příchozím s integrací do nové společnosti. To však církev nedělá. Hlavní otěže v tomto ohledu přebírá škola a obecně vzdělávací instituce, které vychovávají děti imigrantů a utváří tak samy o sobě cítění s novou společností. Pořádá ale různé kulturní akce, na které jsou zváni nejen Arméni, ale také Češi. Společenské sešlosti pak vytváří vztahy mezi účastníky a ti mohou snadněji získávat nové přátele. Respondent je sám jedním z organizátorů (Hugo 55 let). Otázkou zůstává, jak tato skutečnost působila na Armény, kteří do Česka přijeli mezi prvními. Mám teď na mysli již dospělé jedince, kteří prošli vzdělávacím systémem ať už v Arménii, nebo v jiném státě kromě Česka. Z výpovědí se ale dá odvodit, že církev jako instituce v tomto ohledu v počátcích nehrála roli zejména kvůli své nezaregistrovanosti a nízkého počtu arménské komunity.

V posledním případě byli Arméni dotázáni, zdali by ocenili větší pomoc církve v jejich integraci. Zde jsem se setkal s protichůdnými názory, které byly ovšem založeny spíše na osobnosti daného jedince. Svěrázná Adéla uvedla, že by určitě nechtěla od církve vyšší míru angažovanosti. Vysvětluje to tím, že je od přírody samostatná a dokáže si věci zařídit sama. Ta obecně odsoudila možnost pomoci církve s tím, že je na všechno člověk stejně sám a musí se osobně přičinit (Adéla 32 let). Na druhé straně se setkáváme s názorem Hadriána, který by velice ocenil přičinění církve při jeho integraci. Vyjádřil to ostatně spojením: „*I would love to.*“ Přijal by především možnost setkání se s dalšími Armény, kteří by mu mohli předat rady a tipy, aby mohl lépe pochopit českou společnost. Byl by tedy rád, aby církev

pořádala různá sezení nebo workshopy (Hadrián 21 let). Zde narážíme na problém, že je zřejmě respondent málo informován a neví o možnostech společného setkání. I další respondenti by vyšší míru pomoci rádi přijali, i když si nejsou úplně jisti, zdali by to mělo velkou váhu v jejich integraci.

#### **6.4. Církev jako hlavní činitel kulturní odlišnosti**

V poslední řadě byla zkoumanou problematikou otázka, zdali Arménská apoštolská církev působí jako činitel kulturní odlišnosti, která by bránila v integraci Arménů do české společnosti. Respondenti byli tázáni na otázky jako např. zdali cítí velkou kulturní odlišnost mezi Českem a Arménií, nebo zdali církev v nich osobně vyhraňuje pocit jinakosti a z toho třeba pramenící nemožnost integrace.

Z výzkumu jsem zjistil, že lidé, kteří žili v Česku od mládí, nebo se zde narodili, nepocítují výraznou odlišnost. Ano, znají své kořeny a svou kulturu, kterou dokázala z velké části uhájit a vyvíjet právě Arménská apoštolská církev, výrazný pocit odlišnosti však nemají. Po návratu do Arménie ale respondentka Adéla pochopila opravdovou odlišnost a jakýsi pocit výjimečnosti, který pramení z nejdelší křesťanské historie na světě. Tázaná, která se před

cca 5 lety vrátila zpět do Arménie po 25 letech života v Česku, pokračuje: „*Ted' v Arménii to pociťuji, vím, kde jsou mé kořeny a že máme nejstarší křesťanské kořeny na světě. Vždyť přeci Noemova archa přistála na Araratu a tady vznikla nová půda světa*“ (Adéla 32 let). V tomto ohledu je výpověď typickou mytizací arménského národa, vyvolává prestiž a starobylost Arménů. O tom ostatně píše Košťálová (2012), typickým doprovodem pak je podle ní zařazení biblický motivů do jejich původu. To ale vůbec neznamená, že by se církev vyhraňovala vůči např. římskokatolické nebo snižovala přátelství mezi Čechy a Armény. Pouze se snaží zvýšit odlišnost svých lidí ve snaze o uvědomení si svého arménství, a utužit tak hrdost ve svůj národ, který po staletí ochraňovala právě Arménská apoštolská církev. Jak ostatně říká Tomáš: „*Církev pomáhá neztrácet identitu, což ale nebrání integraci*“ (Tomáš 67 let).

Kulturní odlišnost vnímají doma, myšleno tím ve své rodině. Tam si uchovávají svoje národní zvyky a tradice. To je dáno odlišnou církví. Zde opět narážíme na fenomén toho, že z velké části arménská kultura rovná se arménská církev. Neoddělitelnost těchto dvou aspektů je u této otázky a obecně u toho tématu velmi důležitá a člověk by ji měl mít na paměti. Tuto kulturní odlišnost ale ztrácí, když vyjdou na ulici, kde podle chování nejsou

k rozpoznání od běžného Čecha. Dnes je navíc také poměrně běžné, že jsou smíšené svazky mezi Čechy a Armény. I to tedy potvrzuje tvrzení, že kulturní odlišnost není překážkou pro soužití dvou kultur.

U této otázky bylo velmi zajímavé zjištění toho, že Arméni jako hlavní jednotící prvek považují skutečnost, že jsme křesťanská země a stojíme na těchto základech. Jak řekl otec: „*Jediné, co potřebujeme pro život v jiné společnosti, je křesťanská láska a ta překlene všechno*“ (Bedřich 51let). Podobně se vyslovovali i další respondenti, kteří shodně uvedli křesťanství jako základní kámen adaptace na nové prostředí a zapadnutí do něj. Ovšem vidí jistý problém ve velkém ateismu, který je pro Česko typický. Z toho se dá odvodit, že by přeci jen lepší integrace do společenství byla u zemí, které jsou typické svojí vysokou religiozitou. Jako příklad uveďme Polsko či Itálii. Jiná situace je dle Bedřicha v zemích, kde převažuje islám nebo jiné náboženství (Bedřich 51 let). Zde, byť Arméni respektují zákony státu a řídí se dle nich, nedokážou splynout s danou kulturou. Vytváří si tak uzavřené komunity, které uchovávají arménskou tradici a církev. To se v křesťanských státech nestane a proces integrace je tak nejenom možný, ale také poměrně rychlý a hladký.

## Závěr

Z cíle práce, a sice podat rešerši Arménské apoštolské církve vyplynulo, že těší se velké váženosti zejména kvůli jejímu starobylému původu a významnosti. Má veliký vliv na uchování národní identity Arménů, představuje výraznou identitární složku pro Arménskou diasporu. Hlavní byl zejména historický počátek a utváření církve v prostředí, které můžeme hodnotit jako nehostinné. I přesto se dokázala udržet a dodnes ovlivňuje miliony lidí. Další cíl práce, a sice analýza role církve v integraci Arménů do české společnosti byl také nastíněn. Z něj vyplývá, že je církev úzce spjata s vytvářením komunit, do které spojuje věřící v diasporách a tyto komunity následně nejvíce pomáhají, jedná se tedy o jakousi platformu. Z výzkumu vyplynulo, že nastává problém v odlišení role církve a rodiny, respektive komunity, v integraci. Všichni činitelé jsou v úzké vazbě a jeden bez druhého by zřejmě nefungovali.

Předpoklad práce, tedy zvyšování počtu Arménů v Česku se potvrdil, trend je neustále rostoucí. Národ se tak těší výrazného sociálního kapitálu a kladného migračního salda. Je pouze otázkou, jak rychlým tempem bude růst. Bude zajímavé sledovat, zdali se vliv církve na integraci zvýší, když se její členská základna rozrůstá. V otázce religiozity došlo k závěru, že ne všichni Arméni jsou silně věřící. U některých církev nehraje skoro žádnou roli. Bude zajímavé pozorovat, zdali se trend změní. Mladí lidé jsou dle respondentů více a více věřících a navíc generace, která vyrůstala v dobách Sovětského svazu se pomalu osměluje k většímu duchovnímu prožitku. Na druhé straně může stát, že generace narozená v Česku může ztratit kontakt s církevním světem. To je ovšem méně pravděpodobné než první příklad.

Práce dala blíže nahlédnout do života Arména a jeho integrace v Česku a obecně k porozumění jejich národa. Prohloubila také znalosti o Arménské apoštolské církvi a povzbudila další zájem nejen o ni, ale také Arménskou komunitu a obecně oblast Kavkazu. Bylo zjištěno, že i přes kulturní rozdíly jsou velmi dobře integrovatelní, protože ctí zákony států, jsou pracovití a jak řekl otec, máme stejnou křesťanskou víru, a tedy i lásku. Na druhé straně je můžeme shledat uzavřenými, což vyplývá z neochoty některých provádět rozhovory.

## Literatura a zdroje

- ANANIAN, P. (1961): La data e le circostanze della consacrazione di S. Gregorio Illuminatore. *Le muséon* 74, s. 43-73, 317-360.
- BRENTJES, B. (1976): Arménie, tři tisíce let dějin a kultury. Vyšehrad, Praha.
- DÉDÉYAN, G. (2007): Histoire de peuple arménien. Privat, Toulouse.
- DISMAN, M. (1966): Úvod do metod společenského výzkumu, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- DRBOHLAV, D. et al. (2004): Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR. Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji. International Organization for Migration, Prague.
- DRBOHLAV, D., DZÚROVÁ, D. (2007): "Where Are They Going?" Immigrant Inclusion in the Czech Republic (A Case Study on Ukrainians, Vietnamese, and Armenians in Prague). *International Migration*, 45, č. 2, s. 1–25.
- DREXLER, S., HECKMANN, F. (2005): The role of religion for the integration migrants. A conference report. European forum for migrations studies, Bamberg.
- FREEDOM HOUSE. (2023): Freedom in the World – Armenia <https://freedomhouse.org/country/armenia/freedom-world/2023> (cit. 20.4.2023).
- JANDÁK, M. (2018): Arménská genocida: příčiny, průběh a osobní svědectví událostí z let 1915-1922. Epoque, Praha.
- KOŠŤÁLOVÁ, P. (2012): Stereotypní obrazy a etnické mýty: Kulturní identita Arménie. SLON, Praha.
- KRYŠTOF. (2004): Orientální pravoslavné církve. Prešovská univerzita, Prešov.
- NERSESSIAN, V. (2001): The Bible in the Armenian tradition. Getty Publication, Los Angeles.
- NEŠPOR, Z., VOJTÍŠEK, Z. (2016): Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice. Karolinum, Praha.
- ORMANIAN, M. (1910): The Church of Armenia: her history, doctrine, rule, discipline, liturgy, literature, and existing condition. Mowbray, London.
- RÁKOCZYOVÁ, M. et al. (2009): Sociální integrace přistěhovalců v České republice. SLON, Praha.
- REDGATE, A. (1998): Arméni. NLN, Praha.

THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA (2023): Constitution of the Republic of Armenia, Chapter I, Article 18.1, 18.2. <https://www.president.am/en/constitution-2015/> (cit. 18.4.).

TCHILINGIRIAN, H. (2014): The Armenia Apostolic Church. In: LEUSTEAN, L. N. (ed.). *Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century*. Routledge, New York, s. 471–497.

TCHILINGIRIAN, H. (2008): *The Armenian Church: A brief introduction*. Western Diocese of The Armenian Church, Bourbank.

TCHILINGIRIAN, H. (2004): The Catholicos and the Hierarchical Sees of the Armenian Church. In O'Mahony Anthony (ed.), *Eastern Christianity. Studies in Modern History, Religion and Politics*. Melisende, London, s. 140-159.

TCHOBANIAN, A. (1923): *Rosaire d'Arménie*. Editions Ernest Leroux, Paris.

THOMSON, R. W. (1976): *Agathangelos, History of the Armenians*. Albany, New York.

VELVYSLANECTVÍ ARMÉNSKÉ REPUBLIKY V ČESKÉ REPUBLICE (2023): *Arménská komunita České republiky*. <https://cz.mfa.am/hy/community-overview-cz/> (cit. 1.4.2023).

## Zdroje dat

Demografická ročenka (2021): Zahraniční stěhování podle státního občanství, pohlaví a věkové skupiny – přistěhovalí za rok 2021. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

SLDB (2021a): Obyvatelstvo podle národnosti a krajů v roce 2021. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

SLDB (2021b): Obyvatelstvo věřící – hlásící se k církvi podle církve, náboženské společnosti nebo směrů a krajů v roce 2021. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2010): Zahraniční stěhování podle státního občanství za roky 2008 a 2009. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2012): Zahraniční stěhování podle státního občanství za roky 2010 a 2011. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2014): Zahraniční stěhování podle státního občanství za roky 2012 a 2013. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2016): Zahraniční stěhování podle státního občanství za roky 2014 a 2015. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2018): Zahraniční stěhování podle státního občanství za roky 2016 a 2017. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2020): Zahraniční stěhování podle státního občanství za roky 2018 a 2019. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

Statistická ročenka (2021): Zahraniční stěhování podle státního občanství za rok 2020. Český statistický úřad, Praha (cit. 15.4.2023).

## **Seznam grafů a tabulek**

Graf č. 1: Vývoj migrace Arménů do Česka za roky 2008 až 2021.....24

Tabulka č. 1: Migrační saldo Arménské populace v Česku v letech 2008 až 2021.....23

## **Přílohy**

### **Seznam respondentů:**

Přidělené jméno, pohlaví, věk, povolání, délka pobytu v Česku

Adéla, žena, 32 let, návrhářka, 25 let v Česku

Bedřich, muž, 51 let, duchovní, 18 let v Česku

Gregor, muž, 33 let, tvůrce videí, 20 let v Česku

Gustav, muž, 64 let, fotograf, 28 let v Česku

Hadrián, muž, 21 let, student, 2 roky v Česku

Hugo, muž, 55 let, redaktor, 25 let v Česku

Monika, žena, 55 let, výtvarnice, 25 let v Česku

Tomáš, muž, 67 let, malíř, 43 let v Česku

### **Dotazníkové schéma:**

Křestní jméno, pohlaví, věk, povolání, délka pobytu v Česku?

Jste aktivním vyznavačem Arménské apoštolské církve?

Jak moc je pro Vás víra důležitá? Jak moc ovlivňuje váš denní rytmus?

Jak důležité jsou pro Vás bohoslužby, jak často je navštěvujete?

Pociťujete nižší vliv církve na Váš život v Česku?

Pomohla Vám církev při integraci (začlenění) do české společnosti? Pokud ano, rozvést, jakým způsobem. Např. pomoc při učení jazyka, hledání práce, bydlení atd.?

Pořádá církev nějaké semináře a workshopy, které se dají považovat za integrující, nebo Vás seznamují se zemí, ve které momentálně žijete?

Jaké další aspekty Vám pomohly při integraci do společnosti? Mají nějaké větší váhu, než je církev?

Uvítal byste větší zapojení církve do integračního procesu?

Cítíte určitou odlišnost české a arménské kultury? Pokud ano, myslíte si, že je to dáno odlišnou církví?

Má církev spíše integrační tendence, nebo máte pocit, že ve Vás vyhraňuje pocit jinakosti a odlišnosti?